

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ У ПЕРЕРОБНИХ ЛАНКАХ ЛІСОВОГО СЕКТОРУ: ПРІОРИТЕТИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ

INSTITUTIONAL CHANGES IN PROCESSING CHAINS OF FOREST SECTOR: PRIORITIES AND DETERMINANTS

Владислав РОШКЕВИЧ,
аспірант,
Науково-дослідний фінансовий інститут
Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління», Київ

Vladyslav ROSHKEVYCH
Postgraduate student,
Science and Research Institute of the National
Academic Institution "Academy of Financial
Management", Kyiv

У зв'язку із введенням мораторію на експорт необробленої деревини та необхідністю підвищення питомої ваги продукції з високою доданою вартістю у лісовому секторі виникає потреба у розробці сучасних підходів щодо введення додаткових потужностей лісопереробки. Враховуючи те, що більш ніж за 20 років в Україні не було сформовано сучасної деревообробної індустрії, на сьогодні постало нагальне питання реформування вітчизняного лісопереробного сегмента лісового сектора в напрямі забезпечення високих стандартів якості лісогосподарської продукції та нарощення обсягів експорту переробних ланок лісового комплексу.

Проблематика відродження вітчизняної деревообробки вже тривалий період піднімається в наукових працях українських вчених [1-5], але до цих пір не сформовано системного підходу щодо розширеного відтворення потенціалу лісопереробного сегмента лісового сектора в умовах введення інституціональних обмежень на експорт необробленої деревини. Потребують подальшого обґрунтування пріоритети інституціональних змін у деревообробній промисловості, які сприятимуть збільшенню обсягів інвестицій у проекти введення додаткових потужностей та збільшення виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Метою статті є обґрунтування пріоритетів інституціональних змін у лісовому комплексі і перспективних форм бізнес-моделювання в умовах структурної перебудови лісового сектора.

У зв'язку з непослідовністю реформування національної економіки мали місце негативні зміни у всіх секторах вітчизняного господарства, які не оминули й деревообробку. Відсутність обґрунтованих програм економічних реформ, бюрократичні методи управління призвели до загального спаду економіки в 90-х роках. З початком 2000-х років почалося поступове піднесення кон'юнктури на базових ринках, але, на жаль, воно перейшло у фазу особистісної максимізації прибутків власниками підприємницьких структур. Деревообробна промисловість також потрапила під цю негативну тенденцію, і більша частина необробленої деревини почала спрямовуватися на експорт. При цьому вітчизняні деревообробні підприємства залишалися без необхідної сировинної бази. Це призвело до згорання потужностей українських підприємств, задіяних в переробці лісопродукції.

Напередодні введення мораторію на експорт необробленої деревини потужні підприємства-заготівельники лісопродукції збільшили виробництво лісу-кругляка, щоб отримати максимальний прибуток. У цей період відбулася значна диференціація цін для внутрішнього та зовнішнього ринків. Така ситуація призвела до того, що знизилася комплексність виробництва лісопродукції, а також його рентабельність.

Незважаючи на наявну значну сировинну базу для лісопереробної галузі, українські підприємства мало зацікавлені в експорті готової продукції з деревини, а віддають перевагу експорту необробленої деревини, з якої зарубіжні компанії виготовляють вироби, які потім завозяться в Україну. Це все більше перетворює Україну в сировинний придаток Європейського Союзу. Хоч на сьогодні введено мораторій на вивезення необробленої деревини, однак ще дозволений експорт хвойних порід дерев. Також більшість експортерів знайшли прогалину в законодавстві та експортують палетні дошки під виглядом обробленої продукції.

У той час як більшість меблів на ринку України імпортовані з країн Європейського Союзу, вітчизняні підприємства цього сегменту знаходяться в зоні точки безбитковості та завищених цін на сировину для виробництва. Це сприяє тому, що меблева продукція українського виробництва менш якісна, ніж європейська (зокрема, українські меблі виготовляються з відходів деревини та клеєних плит). Також в Україну завозиться папір та картон, оскільки вітчизняні підприємства целюлозно-паперового сегменту не здатні задовольнити попит на внутрішньому ринку.

Імпорт деревини і виробів з деревини протягом 2001-2015 років відображав різнобічну динаміку. Зокрема, період з 2001 по 2008 рік характеризується активним зростанням цього показника (рис. 1).

Однак наслідки економічної кризи 2008 року сприяли зниженню обсягів імпорту деревини і виробів з деревини у 2009 році майже у 2 рази в порівнянні з 2008 роком. З 2009 по 2013 рік відбувалося відновлення зростання цього показника з незначним просіданням у 2012 році, що було викликано

переформатуванням ринків на тлі макро-економічної стабілізації в Україні.

Події наступних років (2014 і 2015) негативно вплинули на всі макроекономічні показники, в тому числі й на складові платіжного балансу: імпорт деревини і виробів з деревини в цей період знову відображав низхідний тренд. Питома вага імпорту деревини і виробів з деревини в загальному обсязі українського імпорту протягом 2001-2015 років відображала схожі тенденції з їх обсягом. Таким чином, показник з 2001 по 2008 рік зростає, досягаючи свого максимального значення протягом аналізованого періоду, але вже в 2009 році відбулося його зниження внаслідок світової економічної кризи (цей спад тривав до 2012 року, але після незначного зростання у 2013-2014 роках кризові явища призвели до низхідного тренду у 2015 році).

Так, у 2001 році імпорт деревини і виробів з деревини та його питома в загальному обсязі українського імпорту становили відповідно 70,19 млн. дол. і 0,44%, у 2005 – 194 млн. дол. і 0,54%,

У статті обґрунтовується доцільність проведення інституціональних змін у лісовому секторі з метою розширеного відтворення потенціалу переробних ланок. Проаналізовано основні тенденції експорту та імпорту деревини і виробів з деревини за період з 2001 по 2015 рік та виявлено резерви нарощення поставок на зовнішні ринки продукції з високою доданою вартістю й зменшення обсягів непродуктивного імпорту лісопродукції. Запропоновано пріоритети інституціональних змін у лісовому секторі шляхом формування холдингів, фінансово-промислових груп та кластерних утворень, які дадуть можливість підвищити обсяги інвестиційного забезпечення реалізації проектів відновлення потужностей лісопереробного сегмента лісового сектора України.

The expediency to hold institutional changes in the forest sector with an aim of expanded reproduction of processing chains' potential restoration has been substantiated in the article. The main trends of export and import of timber and forest products from 2001 to 2015 have been analysed, and the reserves to increase supplies of products with high added value to foreign markets and decrease of volumes of unproductive import of forest products have been revealed. The priorities of institutional changes in forest sector by forming holdings, financial and industrial groups and cluster formations that will allow to increase the amounts of investment support for implementation of projects to restore capacities of wood processing segment of forest sector of Ukraine have been suggested.

Рис. 1. Імпорт деревини і виробів з деревини та його питома вага в загальному обсязі українського імпорту (розраховано за даними Державної служби статистики України)

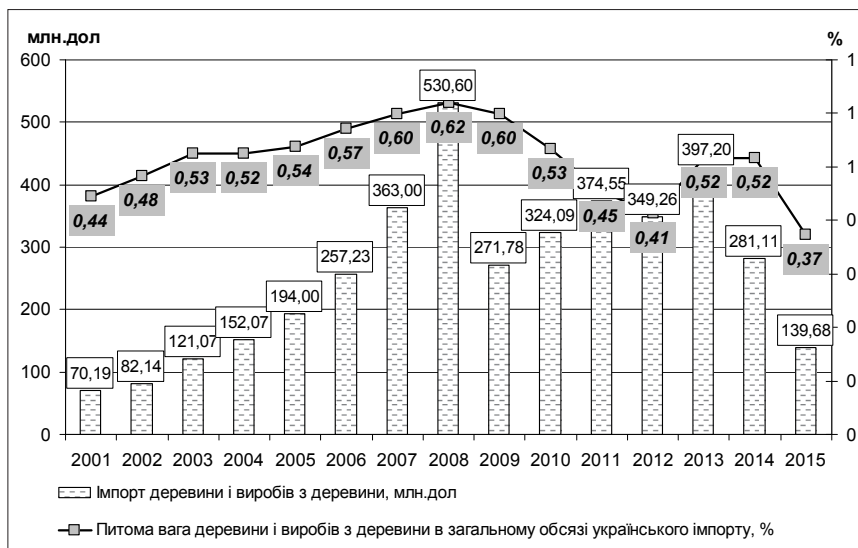
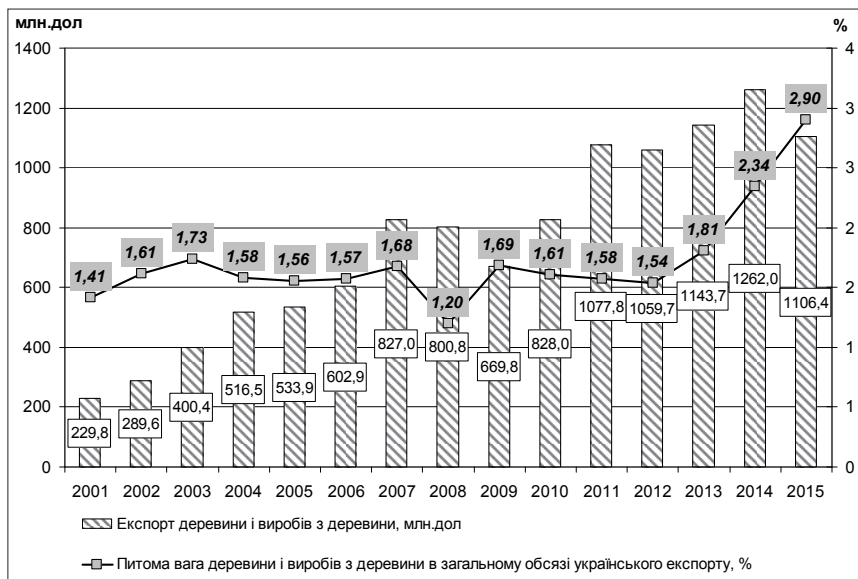

Рис. 1. Експорт деревини і виробів з деревини та його питома вага в загальному обсязі українського експорту (розраховано за даними Державної служби статистики України)

у 2008 – 530,6 млн. дол. і 0,62% (найбільші значення даних показників протягом аналізованого періоду), у 2012 – 349,26 млн. дол. і 0,41%, у 2014 – 281,11 млн. дол. і 0,52%, а у 2015 – 139,68 млн. дол. і 0,37% (найменше значення питокої ваги деревини і виробів з деревини в загальному обсязі українського імпорту протягом аналізованого періоду, а обсяг імпорту став наближатися до рівня 2004 року, коли економіка ще тільки входила в фазу стабілізації).

У 2015 році порівняно з 2001 обсяг імпорту деревини і виробів з деревини зріс у 2 рази, а порівняно з 2008 роком знизився у 4 рази (навіть порівняно з 2014 роком відбулося зниження у 2 рази). Зниження імпорту є позитивною тенденцією, оскільки зменшує залежність вітчизняної економіки від зовнішніх ринків, однак у цьому випадку зниження відбулося з причин загострення політичної та економічної кризи, що вплинула на формування попиту на продукцію цього виду, а також на цінні параметри через нестабільність курсу національної валюти відповідно до долара США.

З 1 листопада 2015 року почав діяти мораторій на експорт необробленої деревини, що дуже обурило українських експортерів круглого лісу

та викликало двояку позицію країн-покупців українського лісу. Таке рішення у вигляді відповідного законодавчого акту було прийняте з метою активізації розвитку вітчизняної деревообробки. Заборона діє на всі породи круглого лісу, окрім хвойних порід. Це має стимулювати збільшення обсягів експорту виробів з деревини, а отже, і збільшення пропозиції необробленого круглого лісу на внутрішньому ринку.

Оскільки протягом аналізованого періоду загальна тенденція відображає як зростання експорту деревини і виробів з деревини, так і зростання питокої ваги деревини і виробів з деревини в загальному обсязі українського експорту, то варто зазначити, що прийняття мораторію має позитивним чином вплинути не лише на діяльність вітчизняних підприємств даного сегменту, а й збільшити надходження до державного бюджету за рахунок експорту виробів з деревини з високою доданою вартістю.

В експорті деревини і виробів з деревини протягом 2001 і 2015 років переважає експорт необробленого круглого лісу, що є досить негативним явищем, яке виснажує українські ліси, а також змушує знижувати потужності вітчизняних підприємств деревообробної галузі. Експорт деревини і виробів з деревини зростає упродовж останніх 15 років з незначним просіданням в період економічної кризи 2008 та 2015 років (рис. 2). Питома вага деревини і виробів з деревини в загальному обсязі українського експорту в період з 2001 по 2015 рік показала висхідний тренд з незначним просіданням в період 2005, 2008 і 2012 років, що спричинено зміною обсягів експорту деревини і виробів з деревини і зростанням питокої ваги інших товарних груп у структурі українського експорту в цілому.

Так, у 2001 році експорт деревини і виробів з деревини та його питома вага в загальному обсязі українського експорту становили відповідно 229,8 млн. дол. і 1,41%, у 2005 – 533,9 млн. дол. і 1,56%, у 2008 – 800,8 млн. дол. і 1,2%, у 2012 – 1059,7 млн. дол. і 1,54%, у 2014 – 1262,0 і 2,34%, а у 2015 – 1106,4 млн. дол. і 2,9%. У 2015 році порівняно з 2001 експорт деревини і виробів з деревини зріс у 5 разів, а порівняно з 2005 роком зріс у 2 рази, однак порівняно з 2014 роком цей показник знизився на 15%. Питома вага деревини і виробів з деревини в загальному обсязі українського експорту у 2015 році порівняно з 2001 зросла у 2 рази, а порівняно з 2008 – у 2,5 рази.

Вищерозглянуті тенденції свідчать про зростання ролі експорту деревини і виробів з деревини протягом аналізованого періоду. Зниження цього показника у 2015 році порівняно з 2014 пов'язано з інфляційними процесами в Україні та нестабільністю курсу національної валюти по відношенню до долара США. У натуральних одиницях виміру цей показник відображав зростання в останні роки, оскільки експортери намагалися наростити обсяги продажів необробленого лісу, щоб зібрати «останні вершки» перед введенням мораторію.

На сьогодні, коли наявна ресурсна база вітчизняної лісопереробки майже повністю належить вітчизняним державним лісогосподарським підприємствам, необхідно створити ефективні умови задля відродження деревообробної індустрії. Основна умова ефективної бізнес-моделі деревообробної промисловості – забезпечення комплексності виробництва. Фінансово-промислові групи, що реалізують ці напрями економічної діяльності, повинні заручитися іноземним досвідом і втілити в життя не лише нові проектні рішення. Вони також повинні внести корективи в інституціональне середовище лісопереробки. Такі зміни повинні враховувати модернізацію та технологічне переоснащення підприємств,

максимізацію наближеності заготівельних підприємств до переробних, високу кваліфікацію персоналу та нормативи відповідальності, а також регулювання фінансових потоків в інтересах усіх учасників ринку лісопродукції.

Перспективною формою реалізації інвестиційних проектів відродження переробних ланок лісового комплексу є холдингові утворення, які здатні створити умови комплексності при переробці деревини. Ці об'єднання підприємств добре себе зарекомендували на аграрних ринках, а отже, здатні забезпечити високу продуктивність бізнесу і в цьому секторі вітчизняної економіки. Основним пріоритетом розвитку вітчизняної деревообробної промисловості є орієнтація на експорт готової лісопродукції з високою доданою вартістю, що за якісними та ціновими параметрами забезпечить конкурентні переваги на ринку, а також відповідатиме запитам іноземних покупців.

Важлива роль у розвитку деревообробки має бути відведена діяльності фінансово-кредитних інститутів, які формують забезпечуючі умови для існування будь-якого бізнесу. Доступність кредитів є необхідним фактором стабільної та безперервної діяльності виробників лісопродукції. Не кожен банк здатний забезпечити низьку відсоткову ставку підприємствам, які мають тривалий цикл повернення обігових коштів. Але якщо банківська установа стане учасником фінансово-промислової групи, яка серед свого портфелю бізнесів має деревообробні підприємства, то за таких умов можливе і пришвидшення оборотності капіталу та повторна рекапіталізація. У переробних ланках лісового комплексу найважливішим етапом ведення бізнесу є реалізація готової продукції. Саме від правильно побудованої маркетингової архітектури залежить подальша діяльність підприємств цього сектору. Збутова політика повинна відображати принципи корисності, доступності та цільового використання. Кінцевий продаж необхідно здійснювати всіма можливими каналами розподілу, особливо варто актуалізувати увагу на продажах в Інтернеті та за допомогою соціальних комунікацій.

Для створення справедливих, прозорих та рівних умов доступу до необробленої деревини необхідно відокремити лісове господарство від деревообробки. З цією метою варто виокремити деревообробні цехи зі структури лісгоспів зі створенням окремих юридичних осіб, поставивши їх у рівні конкурентні умови з іншими (приватними) деревообробними підприємствами та реалізовувати їм продукцію на загальних умовах. Відокремлення деревообробки можливе шляхом реорганізації держлісгоспів, тобто розділенням їх на два незалежних державних унітарних підприємства або за рахунок приватизації цілісних майнових комплексів державних деревообробних цехів [2].

У багатолісних районах необхідно створювати інтегровані бізнес-групи на основі кластеризації, які є нестатутними договірними об'єднаннями ряду лісгосподарських підприємств, суб'єктів деревообробного підприємництва, посередницьких комерційних і фінансово-кредитних структур, а також органів місцевої влади й відповідних підрозділів Держлісагентства України. Обов'язковою умовою створення таких інтегрованих бізнес-груп є збереження патронату держави, а в деяких випадках і територіальних громад над лісовими ресурсами. Така умова буде виконана в разі інституціоналізації державно-приватних партнерств у формі кластерних утворень, основними рисами яких є тривалі терміни дії угод та їх чітка ідентифікація, а також розподіл ризиків між учасниками угоди [1].

Іноземні інвестиції мають стати основною детермінантою розвитку вітчизняної деревообробної промисловості. Оскільки більшість лісопродукції спрямовується на ринки Європейського Союзу, то й інвестор має прийти звідти. Іноземні інвестиції також дадуть змогу застосувати передовий іноземний досвід. На жаль, іноземні інвестори не зацікавлені в перебудові вітчизняної лісопереробки, оскільки модернізація технологічної бази підприємств потребує колосальних інвестиційних вливань і окупити себе не в найближчій перспективі. Натомість європейські країни пропонують українському уряду скасувати мораторій на експорт необробленої деревини, щоб знову мати легкий доступ до дешевої сировини.

Скасування мораторію швидше за все не відбудеться, і з часом іноземні інвестори змушені будуть освоювати українську переробну промисловість, адже попит на лісопродукцію буде завжди. У таких умовах відбудеться тотальна перебудова деревообробних підприємств

відповідно до директив Європейського Союзу, що передбачатиме нові якісні нормативи та цінову політику. Для української економіки це стане новим поштовхом для розвитку, адже кошти, що надійдуть у державний бюджет від реалізації деревообробних проектів та експорту готової лісопродукції, забезпечать розбудову всіх інших галузей національного господарства.

Варто зазначити, що необхідним для розвитку ринку вітчизняної лісопродукції є державне регулювання та підтримка цього сектору. Держава повинна створити сучасне підприємницьке середовище шляхом здійснення інституціональних змін, а також забезпечити необхідну фінансову підтримку. Остання має надаватися у формі дотацій, субсидій, асигнувань, пільгових державних кредитів, а також пільгового податкового навантаження.

ВИСНОВКИ

Введення інституціональних обмежень щодо експорту необробленої деревини дасть можливість у середньостроковій перспективі наростити експорт лісопродукції з високою доданою вартістю, збільшивши тим самим обсяги експорту виробів з деревини в цілому і розширивши номенклатуру готової продукції на вітчизняному ринку, що сприятиме скороченню імпорту продукції іноземних виробників. Важливого значення при цьому набуває формування сучасних інтегрованих підприємницьких об'єднань деревообробних підприємств, які забезпечать вищий рівень концентрації інвестиційного потенціалу, що дозволить модернізувати існуючу техніко-технологічну базу деревообробки та ввести додаткові лісопереробні потужності. Такими інтегрованими підприємницькими об'єднаннями виступають холдинги та фінансово-промислові групи. У першому випадку забезпечується централізація фінансових ресурсів, необхідних для реалізації капіталомістких проектів, а в другому – залучаються кошти фінансово-банківських установ.

Каталізатором процесів розширеного відтворення лісопереробного сегмента лісового сектору слід вважати формування кластерних утворень на базі лісгосподарських підприємств, суб'єктів деревообробного бізнесу, органів місцевого самоврядування. Саме інституціональна одиниця у формі кластерного утворення дозволить синхронізувати інтереси лісівників та деревообробників і при цьому врахувати потреби місцевого населення, що в кінцевому підсумку сприятиме підвищенню рівня капіталізації поглибленої переробки деревини, підвищить рівень комплексності використання лісоресурсного потенціалу та прискорить соціально-економічне піднесення територій, які є ареалом концентрації лісових благ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голян В.А. Державно-приватне партнерство як ефективна форма підприємництва у лісовому секторі / В. А. Голян, С. М. Демидюк // *Агросвіт*. – 2010. – №15. – С. 2–9.
2. Голян В.А. Підприємництво у лісовому секторі як фактор соціально-економічного піднесення сільських територій / В. А. Голян, С. М. Демидюк // *Агросвіт*. – 2010. – №14. – С. 2–10.
3. Дяченко Я.Я. Концептуальні основи забезпечення економічної ефективності лісопромислової діяльності в умовах ринку / Я.Я.Дяченко // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2012. – №10. – С. 150–154.
4. Рymar М. В. Розвиток деревообробних підприємств у контексті прийняття Податкового кодексу України / М. В. Рymar, Н. П. Яворська // *Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси*. – 2012. – Вип. 9(4). – С. 338–342.
5. Яворська Н. П. Удосконалення механізму підвищення економічної ефективності діяльності деревообробних підприємств / Н. П. Яворська // *Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент*. – 2012. – Вип. 9(1.2). – С. 274–284.

REFERENCES

1. Holiyan V.A., Demydyuk S.M. *Derzhavno-privatne partnerstvo yak efektyvna forma pidpryyemnytstva u lisovomu sektori* [Public-private partnerships as an effective form of business in the forestry sector]. *Ahrosvit*, 2010, no. 15, pp. 2-9 [in Ukrainian].
2. Holiyan V.A., Demydyuk S.M. *Pidpryyemnytstvo u lisovomu sektori yak faktor sotsial'no-ekonomichnoho pidnesennya sil's'kykh terytoriy* [Entrepreneurship in the forest sector as a factor of social and economic growth of rural areas]. *Ahrosvit*, 2010, no. 14, pp. 2-10 [in Ukrainian].
3. Dyachenko Ya.Ya. *Kontseptual'ni osnovy zabezpechennya ekonomichnoyi efektyvnosti lisopromyshlovoyi diyal'nosti v umovakh rynku* [Conceptual foundations of ensuring economic efficiency of forestry activities under the market conditions]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 2012, no. 10, pp. 150-154 [in Ukrainian].
4. Rymar M.V., Yavors'ka N.P. *Rozvytok derevoobrobnykh pidpryyemstv u konteksti prynyattya Podatkovoho kodeksu Ukrainy* [The development of wood processing enterprises in the context of the Tax Code of Ukraine]. *Ekonomiczni nauky, ser.: Oblik i finansy*, 2012, issue 9(4), pp. 338-342 [in Ukrainian].
5. Yavors'ka N.P. *Udoskonalennya mekhanizmu pidvyshchennya ekonomichnoyi efektyvnosti diyal'nosti derevoobrobnykh pidpryyemstv* [Improving the mechanism of increasing the economic efficiency of the woodworking enterprises]. *Ekonomiczni nauky, ser.: Ekonomika ta menedzhment*, 2012, vol. 9(1.2), pp. 274-284 [in Ukrainian].